

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 02.03.2023
Published /Yayınlanma 30.04.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(94), 773-778

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3617>
Research Article
ISSN: 2459-1149

 Doç. Dr. Nesime CEYHAN AKÇA
 <https://orcid.org/0000-0001-5880-1386>
 Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı / TÜRKİYE

AZİZ NESİN'İN BURSA ANILARINDA ŞEKİLLENEN SÜRGÜN KİMLİĞİ EXILE IDENTITY SHAPED IN THE BURSA MEMORY OF AZİZ NESİN

ÖZET

Aziz Nesin, modern Türk edebiyatı içerisinde siyasal tercihleri, ironik anlatımı ve birçok türde eser vermesi ile dikkat çekici bir isimdir. Aziz Nesin, 1940'lı yılların toplumcu gerçekçi yazarları ile birçok açıdan aynı kaderi yaşamıştır. Yazar, Bir Sürgünün Anıları ile 1948 yılında Bursa'da geçen dört aylık sürgün yaşamını tüm çıplaklığıyla okuyucularla paylaşmıştır. Anılar Aziz Nesin'in özel hayatı hakkında kıymetli bilgiler verdiği gibi, 1948 yılı Bursa'sı sokaklarını, kurumlarını, insan profilini ve devlet erkinin davranış kalıplarını göstermesi bakımından önemli bir vesikadır. Bu çalışmada eser, "sürgün edebiyatı" bağlamında değerlendirilecektir. Sürgün edebiyatı bakımından henüz teorik sınırlar netleşmemiş olsa da sürgünle ilgili eserlerden hareketle sürgün hadisesine ve sürgün kimliğe dair önemli bir birikim elde edilmiştir. Bu makale sürgün literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada Gilles Deleuze, Sophia McClennen ve Edward Said'in göç ve sürgün yazını için kullandıkları kavramsallaştırmalardan hareket edileceği gibi, Aziz Nesin'in şahsında şekillenen bazı özelliklere de vurgu yapılacaktır. Konu, sürgün kimliğinin belirgin özelliklerinden 'yersiz yurtsuzluk', 'yabancılaşma/yabancılaşma', 'kendine yönelen suçluluk', 'sınır saplantısı', 'özlem', 'nostaljiye sığınma ya da yaratıcı aşkınlık', 'hayâl kırıklığı' gibi unsurlarla Aziz Nesin'in sürgün hayatı üzerinden şekillenecektir. Sürgün, dünya üzerinde en eski cezalandırmalardan biridir ve günümüzde de hâlâ yaşanmaktadır. İnsanoğlu bu ceza karşısında benzer kaderler yaşamaktadır; ancak her sürgün, kendisinden önceki bütün sürgünlerle birçok benzerlik taşısa da biricik olmaya devam eder.

Anahtar Kelimeler: Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, sürgün edebiyatı, hatıra, kimlik.

ABSTRACT

Aziz Nesin is a remarkable writer in modern Turkish literature in terms of his political preferences, ironic expression and works produced in various types. Aziz Nesin suffered the common fate in many aspects as the social realist writers of the 1940s. The author clarified all details of his four-month exile life in Bursa in 1948 in his book Memories of an Exile (Bir Sürgünün Anıları) to the readers. On the one hand, memoirs provide valuable information about the private life of Aziz Nesin, on the other hand, they are important documents in regard to showing the streets, institutions, human profile, and behaviour patterns of the state power in Bursa in 1948. In this study, the literary work will be evaluated in the context of "exile literature". In terms of exile literature, the theoretical boundaries have not been clarified yet. However, an important accumulation has been acquired on the case and identity of exile based on the studies related to exile. This article aims at contributing to the exile literature. In this study, the conceptualizations used by Gilles Deleuze, Sophia McClennen and Edward Said for the literature of migration and exile will be taken into consideration. Some characteristics shaped in the person of Aziz Nesin will also be emphasized. The subject will be examined in terms of Aziz Nesin's exile life by taking into consideration the following concepts such as 'homelessness', 'alienation/alienation', 'self-directed guilt', 'border obsession', 'longing', 'reliance on nostalgia or creative transcendence', 'disappointment'. Exile is one of the oldest punishments in the world and is still practiced at the present time. Humankind experience similar fates for this punishment. Although each exile bears many similarities with all exiles in the past, before it, s/he remains unique.

Keywords: Aziz Nesin, Memories of an Exile, exile literature, memory, identity.

1. GİRİŞ

Göç'ten ayrı bir alt başlık olarak değerlendirilmesi gereken sürgün, insanlık tarihinin en eski cezalarından biridir. Adem'in cennetten sürülüşü, bu cezanın ilk somut örneği kabul edilebilir. Bağlı bulunulan güç, kendisine itaat edilmediğinde sürgün cezasını altındakilere uygulayagelmiştir. Sürgün, işlenen bir suç sonrası kişinin yaşadığı yerden uzaklaştırılması, geri dönmemesi için uygun bir uzaklıkta yaşamaya mecbur edilmesidir. Yaşamaya mecbur edilen mekân ücra, yaşam şartları bakımından kötü, genel olarak hayat sürmek için tercih edilmeyen yerlerdir. Çok sıcak (Fizan, Trablusgarp, Yemen) yahut çok soğuk (Sibirya) yerler, suçluların kaçmalarını engellemek için adalar (Arvad, Midilli, Limni), kalebentlik cezası ile birlikte gerçekleşen sürgünlerde kaleler (Seddülbahir Kalesi) sürgün için tercih edilmiş yerlerdir (Acehan, 2008, s. 12-29). Bazen kişi, sadece yurdundan çıkarılma cezası alır ve devlet tarafından nereye gittiği üzerinde kafa yorulmaz. Bu durum sürgün edilen kişi için kısmen avantajlı bir durumdur. Kişi, bu

hâlde yurdunda yaşayamaz ama dünya üzerinde yerleşeceği yerleri kendi belirleyebilir. Kişinin yurdunda hâkim güçle yaşadığı sıkıntılar sebebiyle can/mal/özgürlük emniyeti hissetmediği durumlarda kendini kaçmak suretiyle sürgün etmesi de mümkün olabilmektedir. Gönüllü sürgünlük, olarak adlandırılan bu durumun da verdiği acı ve güçlük bakımından diğer sürgünlerden farkı yoktur (Ceyhan Akça, 2019; Turan, 1998; Andaç, 1996; Gürdal Küey, 2014).

Türkiye özelinde Osmanlı'dan günümüze sürgün cezasının zaman zaman artan ve azalan şiddette uygulandığı, ama bu cezanın hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadığı söylenebilir. Özellikle eli kalem tutan kimselerin sonraki nesillere bıraktıkları eserlerle takip edebildiğimiz sürgün cezalarının Tanzimat'tan günümüze daha bilinir olduğunu belirtmeliyiz. Türk Edebiyatı söz konusu edildiğinde sürgüne muhatap olmuş edebiyatçılarla ilgili yapılmış kapsamlı birkaç çalışma şunlardır: Abdullah Acehan (2011), *Sürgün Kalemler (1839-2000)*, Tuba Işınsoy Durmuş (2014), *Osmanlı'nın Sürgün Şairleri*, Feridun Andaç (1996)'ın hazırladığı *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri* adlı çalışmada bazı bölümler. Türk edebiyatında sürgünle ilgili olarak araştırmacılar tarafından üzerinde en fazla durulmuş yazar Refik Hâlit Karay olmuştur. Yazarın Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli illerine gönderilerek (Sinop, Çorum, Bilecik) yaşadığı sürgünle, Cumhuriyet'in ilânından sonra 152'likler arasında sürülmesi onun özel hayatını ve yazma serüvenini şekillendiren önemli olaylardır. Karay'ın Anadolu'daki sürgünü *Memleket Hikâyeleri* için kaynaklık etmişken, yurt dışına sürgün edilmesi *Gurbet Hikâyeleri*'ne ve *Sürgün* adlı romanına ilham olmuştur. Konu ile alakalı olarak Karay'ın tüm eserlerinde sürgün temasına eğilen en kapsamlı çalışma Demet Karabulut (2011)'un *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Hâlid Karay'ın Yapıtları*, adlı yüksek lisans tezidir. Refik Halit'in tek tek hikâyeleri ve romanları üzerinden sürgün meselesi ayrıca birçok özgün makaleye konu olmuştur.

Bu çalışmada, Türk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan Aziz Nesin'in 1948 yılında Bursa'ya sürgün edildiği dönemi anlatan anılarından hareketle sürgün kişinin kimliği tartışmaya çalışılacaktır. Burada Gilles Deleuze, Sophia McClennen ve Edvard Said'in göç ve sürgün yazını için kullandıkları kavramsallaştırmalardan hareket edileceği gibi, Aziz Nesin'in şahsında şekillenen bazı özelliklere de vurgu yapılacaktır. Konu, "...sürgün kimliğinin belirgin özelliklerinden 'yersiz yurtsuzluk', 'yabancılaşma/yabancılaşma', 'kendine yönelen suçluluk', 'sınır saplantısı', 'kimliğe preslenmiş özlem', 'nostaljiye sığınma ya da yaratıcı aşkınlık', 'hayâl kırıklığı' (...)" (Ceyhan Akça, 2016, s. 119) gibi kavramlarla, sürgünün içinde bulunulan duruma ironik yaklaşımı, sürgün kişinin bünyesinde barındırdığı çelişkiler bağlamlarında irdelenecektir.

2. BİR SÜRGÜNÜN ANILARI

Aziz Nesin, roman, hikâye, şiir, masal, tiyatro oyunu, gazete yazısı, seyahat yazısı, anı gibi birçok edebî türde eser vermiş üretken bir yazardır. Siyasi düşünceleri sebebiyle birçok kez kovuşturulan, cezaevinde yatan, sürgünle cezalandırılan Aziz Nesin eserlerinin yanında yaşamı ve muhalif kimliğiyle gündeme gelmiştir. Yazarın eserleri içerisinde az bilinen *Bir Sürgünün Anıları*, 1957 yılında ilk baskısını yapmıştır. 1947 yılında Türk Ceza Yasasının 161. Maddesine göre 10 ay hapis ve Bursa'da 4 ay sürgünle cezalandırılan yazar 1948 yılı Şubat ayında jandarmalar eşliğinde elleri kelepçeli olarak ve sırtında bir parça yükü ile Bursa'ya girer. *Bir Sürgünün Anıları*, sürgünden dokuz yıl sonra yayımlanmıştır. Aziz Nesin, birinci basımdan 37 yıl sonra kitabın 13. baskısında anılarına yeni bir gözle bakarak ilk baskıda yazdığı bazı düşüncelerini eleştirmiş, kitaba ilâveler yapma ihtiyacı duymuştur.

1940'lı yıllar, toplumcu gerçekçi edebiyatçıların hemen tamamının zorlandığı senelerdir. Hasan İzzettin Dinamo, A. Kadir, Rıfat Ilgaz o şehirden o şehre sürülmüş, Enver Gökçe kendisini Kemâliye'ye bağlı Çıt köyüne kapatmış, Sabahattin Ali ülkeden kaçmaya çalışırken hayatını kaybetmiş, Nazım Hikmet hapishaneden çıkar çıkmaz kendisini yurt dışına atmıştır (Cengiz, 2000, s. 110-111). Aziz Nesin, bu neslin bir ferdidir. "Sürgün aylarını trajikomik bir şekilde kaleme alan Nesin, İkinci Dünya Savaşı sonrası her altı ayda bir uzatılarak altı yıl sürdürülen sıkıyönetim senelerinde solcu diye Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürülen birçok kişinin içler acısı hâline tercüman olur. Nesin, bu on dört ay (10 ay hapis, 4 ay sürgün) ay içerisinde, İstanbul'daki kurulu düzen işini ve iki çocuğuyla genç eşini telafisi olmayacak bir şekilde kaybetmiştir." (Ceyhan Akça, 2019, s. 30).

Bir Sürgünün Anıları, iki önsöz, anıların yer aldığı bölüm, yazarın eşine ve dostlarına yazdığı bazı mektuplar ile kitap hakkında basında çıkan birkaç yazıdan oluşur. Önsözlerden ikincisi ve Aziz Nesin'in mektupları ilk baskıda yer almaz. İkinci önsöz, mektuplar ve anıların altına yazılan bazı "Ek"ler, 1994 yılında ilk basımdan 37 yıl sonraki baskıya ilâve edilmiştir.

3. AZİZ NESİN ŞAHSINDA SÜRGÜN KİMLİĞİN DEŞİFRESİ

Aziz Nesin'in anıları, başkasından duyulmuş ya da öğrenilmiş bir sürgün anlatısı değildir; yaşanmış bir sürgün deneyiminin anlatısıdır. Duyulan ya da öğrenilen bir olaydan hareketle yazılan sürgün metinlerinde metnin tematik olarak değerlendirilmesi ve kahramanlar üzerinden teknik kavramların yorumlanması gerekirken yaşanmış bir sürgün deneyiminin anlatıldığı metinlerde yazarın sürgün kimliği üzerinden konuyu açmak daha uygundur. *Bir Sürgünün Anıları*'nın Birinci Basım İçin Önsöz'ünde Nesin, "Bu dizide topladığım yazılar öykü değildir. Öyküde de az çok yazarın kendisi, kişiliği bulunur elbet. Ama bu kitapta okuyacaklarınız, gerçek yaşamımdan bir bölüm olan benim sürgün anılarımdır." diyerek metnin kurgu değil gerçek olduğunu okuyucuya bildirir. Böylece gerçek bir metin üzerinden sürgün kimliğinin çözümlemesi gerçekleştirilebilir.

Aziz Nesin'in sürgününde üzerinde durulması gereken bir başka husus, sürgün'ün ülke içinde yani Nesin'in kendi dil ve kültür havuzunda gerçekleşmesidir. Kişilerin yurtlarından sürülüp hiç bilmedikleri bir dil, kültür ve inanç atmosferine savrulmasının güçlüğü ve sürgün psikolojisine etkileri ülke içerisinde evinden uzaklaştırılması ve yoksunluklara savrulmasına kıyasla daha farklı sonuçlar ortaya çıkarır. Bunun en önemli örneği Refik Halit Karay'ın yaşadığı sürgünler ve neticede ortaya çıkan eserleridir. Her iki sürgün durumunun da avantajları ve dezavantajlarından söz edilebilir.

Sürgün kişinin en önemli özelliği "yersiz yurtsuzluk"udur. Gilles Deleuze'un sürgün literatürüne kazandırdığı kavram, göçebe ile yersiz yurtsuzluğu özdeşleştirir. Asıl yurtlarından dünyadaki başka yerlere savrulan kişilerin hiçbir zaman gerçek bir yurda sahip olamayacaklarını öngören Deleuze, eve dönüşün mümkün olmadığını belirtir (Çobanlı Erdönmez, 2014, s. 4; Deleuze ve Guattari, 2014). Aziz Nesin, eşi ve çocukları ile yaşadığı ve geçimini sağladığı İstanbul'dan önce cezaevine, ardından sürgün olarak Bursa'ya gönderilir. Cezaevi de kolluk güçleri tarafından her gün varlığı attığı imza ile sınırlandırılan sürgün mekânı da Nesin için ona ait bir yer-yurt değildir. Nesin, mekâna hükmetme yeteneğinden yoksun bırakılmıştır. Eşi ile her gün biraz daha kötüleşen ilişkilerine müdahale edememektedir. Ne maddi ne de manevi olarak ailesinin yanında bulunamaz. Bir gece kaçak şekilde Bursa'dan İstanbul'a giden Aziz Nesin, o gece artık o evin bir ferdi olmadığını mutlak bir şekilde anlar. Uyuyan çocuklarını uyandırmadan uzaktan sevip Bursa'ya geri döner.

"On üç aydır uzak kaldığım evimde, geceyi geçirmek için üç saat ancak kalabildim. O kadar da kalmamam gerekirdi, ama gidecek başka hiçbir yerim yoktu. Kendi evim bana büsbütün yabancıydı artık, yabancı bile değil, daha başka bir şey..." (Nesin, 2016, s. 104).

Sürgün süresince defalarca eşi Vedia ve çocuklarını Bursa'ya getirtmeye çalışan Aziz Nesin, buna muvaffak olamaz. Ailesi yanına gelmediği için otel odaları ve bir göz odada yaşamını sürdürmeye çalışan Nesin, Bursa'ya kök salamaz. İş yeri ve evi dağıldığı içinse dönse bile İstanbul onun için eski yurt/ocak olmayacaktır. Deleuze'nin öngördüğü gibi sınırlar aşılrsa da eve dönüş mümkün olmaz.

Aziz Nesin'in dört saat uzaklıktaki İstanbul'a ya da başka bir ile gidişinin kolluk gözetiminde imza zorunluluğu ile kısıtlanması, yurdundan atılan sınır dışı edilen sürgünün ülkesinin sınırlarını aşamayışı ile aynıdır. Sınır, hudut sürgün kimliğinin zihnini en fazla meşgul eden sorunlardan biridir.

Sürgün kişinin kendine ve diğer insanlara yabancılaşması önemli bir sorundur. Sürgün, gittiği yer için mutlak bir yaban/yabancı'dır. Bu hüküm, sadece yurt dışına giden sürgünler için değildir. Yurdunda sürgün edilen kişi de toplum tarafından yaban/cılaştırılır. Devletin suçlu gördüğü, ne yapıp ettiğini takip ettiği kimse halk tarafından tekin bulunmaz. Bilhassa küçük şehirlerde sürgün, toplum içinde adeta bir cüzzamlı muamelesi görür. Sürgün, iş bulamaz, para kazanamaz; maddi olarak imkânı zayıfladıkça yaban/cılığı da artar. Aziz Nesin bu durumu tüm şiddetiyle yaşamıştır.

Henüz anıların başında Bursa'ya girişini tasvir eden yazar, bir kutlama alayına denk geldiğini, iki jandarma arasında elleri kelepçeli adı bir suçlu gibi Jandarma Karakoluna kadar yürüdüğünü anlatır. Nesin'in ilk yabancılaşması burada gerçekleşir. Karakol komutanının askeri okuldan sınıf arkadaşı HOH Behcet olduğunu gören yazar, ümitlenir; ancak HOH Behcet Aziz Nesin'i tanımazlıktan gelir. Hızla evraklarını imzalayarak jandarmalara onu emniyet müdürlüğüne götürmelerini emreder. İmza vereceği karakol tespitine kadar karakol müdürleri siyasi sürgün Aziz Nesin'in kendilerinin sorumluluğunda olmasın diye çare ararlar. Aziz Nesin bu durum karşısında anlayışlıdır; ancak eski dostlarıyla Bursa sokaklarında adeta kovalamaca oynayacak kadar kendisinden kaçılması, acı vericidir:

“Bir tanıdık görsem deyip dururken, Şazi’yi görmeyeyim mi? Bana doğru geliyor. Göz göze geldik. Şazi birdenbire arkasından biri seslenmiş gibi, tam yüz seksen derece geriye döndü. Hızlı hızlı yürümeye başladı. (...) Şazi’nin arkasından seslendim: -Şazi!... Şazi, ha babam gidiyor. Sağa saptı, daha تنها bir yol... Ben de saptım. Yetişmek için artık koşmaya başladım. Şazi, kafasını geriye çevirip koştuğumu görünce, o da koşmaya başladı. Olur şey değil! (...) o başımı çevirip bakıyor, sonra koşuya devam. Koşmuyor, kaçıyor. (...) Bursa’ya sürgün geldiğimi ne çabuk öğrenmişler... O günden sonra, bütün eski arkadaşlarım, dostlarım, tanıdıklarım yalnız تنها, ara sokaklarda, uzaktan uzağa el sallayarak selam verdiler.” (Nesin, 2016, s. 27-28).

Aziz Nesin, yurt dışında bir yere sürgün edilseydi tanınmayacağı için bu şiddette bir tepki görmeyecekti. Orada da yalnız kalacaktı, yok farz edilecekti; ancak tanıdıkları bildikleri arasında bu şekilde ötekileştirilmenin, yabancılaştırılmanın acısını hissetmeyecekti. Yurt içinde yaşanan sürgünün önemli bir farkı burada ortaya çıkar.

Nesin, benzer bir olayı Bursa’da muhalif bir gazete çıkaran şairle de yaşar. Bir iş bulabilirim ümidiyle gittiği gazetenin sahibi şair, Aziz Nesin’le bir arada görünmemek için onu akşam vakti bürosunda kabul etmiştir. Aziz Nesin’in yazılarını okuduğunu, duruşunu beğendiğini söyleyen gazete sahibi şair, “Sizden bir ricam var: Birbirimizle görüştüğümüzü kimse duymasın. Sonra benim için de iyi olmaz, sizin için de..” (Nesin, 2016, s. 56) diyerek Nesin’i gönderir. Ayrılırken, “Bir ricam daha var: Bursa küçük yerdir, olur ki, dışarda, yolda karşılaşırız. Birbirimizi tanımazlıktan gelelim. Birbirimize selam bile vermeyelim” (Nesin, 2016, s. 57) diye ekler. Aziz Nesin, sürgünde öğrendiği bu insan tipi tarafından zaman zaman psikolojik olarak hırpalanacaktır. Kendisini görmezden gelen, yok sayan, korkuyla تنها yerlerde birkaç kelime edebilen bu insanların bir kısmının adını anılarında verse de bir kısmını gizler. Bursa Valisi’nden, dönemin şöhretli öğretmenlerine kadar aynı tavra defalarca muhatap olmuş, ama birçoğunu yıllar sonra ifade ettikleri özürleri sebebiyle affettiğini hissettirmiştir. Aziz Nesin’in yaban sayılmasında belki de en fazla ruhuna dokunan olay oturduğu mahallede oğlu ile aynı yaşlarda (5 yaş) bir erkek çocuğa gösterdiği ilginin çocuğun babası tarafında şiddetle karşılanması olmuştur: “Bir sabah yine kapıdan çıktım. Bana koştu. Yere çömeldim. Boynuma sarıldı. Tam o sırada, sert bir ses çocuğun adını çağırdı. Karşı evin kapısında babası duruyordu. Çocuk donup kalmıştı. Baş önünde süklüm püklüm babasının yanına gitti. Adam çocuğu dövmeye başladı. (...) Benimle, mahallelerine sığınmış bir sürgünle konuşuyor diye çocuğu dövüyordu. O günden sonra onunla hiç konuşmadık. Ben kapıdan çıkardım. O, kendi evinin kapısında dururdu. Bana bakardı uzaktan. Ben ona bakınca başımı yere indirirdi. Kendi oğlumu sevememiş gibi, oradan uzaklaştırdım.” (Nesin, 2016, s. 140).

Aziz Nesin, gittiği her yerde etrafının boşalmasından elbette rahatsızdır. Aç kalmamak için eski yazı öğretebileceğine dair astığı ilana gelen ve Kuran okumayı öğrenen çocukların aileleri tarafından hocanın Aziz Nesin olduğu anlaşılınca gördüğü tepki, ötekileştirme, sürgün kişinin yalnızlığını biraz daha perçinlemekten ve onu çaresiz bırakmaktan başka bir şey değildir.

Sürgünlük, gerçek ve katıksız bir yalnızlıktır. Sürgün kimliğin içine düşürüldüğü yalnızlık, tüm çabalamalara rağmen içinden çıkılamaz bir hâlde sürgünü sarmalar. Yalnızlık, yabancılaşmanın bir neticesidir. Bu durumu hazırlayan unsurlar sürgüne sebep olan gücün toplum üzerinde yarattığı korkudur. Kişi, bu boğucu yalnızlıktan kurtulmak için çareler arayacaktır. Mektup, bu çarelerden en fazla başvurulanıdır. Refik Halit’in *Sürgün* romanında yer verdiği, sürgünün mektupla ilişkisi, Refik Halit Karay’ın da yaşayarak tecrübe ettiği bir bilgidir: “Bir sürgün için memleketindekilerle ve başka yerlerdeki memleketli dostlarıyla mektuplaşmak o kadar ehemmiyetli, lüzumlu bir iştir ki bundan mahrum kalmaktan duyulan azap, adeta gittikçe havası azalan bir odada teneffüs zorluğuna benzer ve mektup yazıp cevabını almak çok defa bir tedavi yerine geçer. Bu sebepten olacak, kendi iradeleri dışında gurbet illerinde yaşayanlar ekmek paralarından keserler, açlığa katlanırlar, mektuplaşmayı tercih ederler. Mektup alıp, hayat hakkına sahip oluşu gösterir, yarın için ümit verir, büsbütün lüzumsuz, hüviyetsiz, rabıtasız kalınmadığına alamettir.” (Karay, 1916, s. 147).

Aziz Nesin’in Bursa’daki yalnızlığına dair mektuplarından akseden satırlar, yaralayıcıdır:

“Bursa, haritada yerini bilmediğim bir Avustralya şehri kadar yabancı. Eğer Paris’e gitseydim, orada konuşacak insan, yapacak iş bulabilirdim. Birkaç tanıdık bildik bulurdum. Bana hayran olduklarını, mücadele fikirlerimi takdir ettiklerini, fakat içtimai mevkileri bakımından benimle münasebetlerinin doğru olmayacağını söylediler. İçlerinden yalnız biri bir Boğaziçi sigarası ikram etti. Şimdi onlar herhangi bir Bursalıdan daha yabancı olarak yanımdan geçiyorlar. Zaten daha başka türlüünü beklemediğim için, bu hareketler beni üzmüyor. İsmimi öğrenenler bazen

müsaade isteyerek, bazen sessizce yanımdan sığıyorlar. Hülâsa bu koskoca Bursa şehrinde Aziz, yapayalnızdır.” (Nesin, 2016, s. 156).

Bu şiddetli yalnızlık içerisinde mektup, Refik Halit’in söylediği gibi, Aziz Nesin için de vazgeçilmez bir insani ihtiyaçtır. Nesin, eşine, arkadaşlarına, seri halde mektuplar yazar ve geciken, cevaplanmayan mektuplar sebebiyle kırılır: “Haluk, Allah aşkına mektup yaz. Çıldıracağım bu namussuz yerde. Eğer Fransa’da adını bilmediğim bir şehre gitseydim, tek kelime Fransızca bilmediğim halde insanlarla konuşur anlaşabilirdim. Hâlbuki burada günlerce tek laf konuşacak kimse bulamıyorum. Tanıyanlar kaçıyor. Tanımayanlarla da ne konuşayım.” (Nesin, 2016, s. 166).

Yalnızlık ve buna eklenen maddi yoksunluklar sürgün kişiyi kendisine de yabancılaştırır. Sürgün kişilerde çelişkili davranışların gelişmesinde kişinin kendi kendisine yabancılaşmasının etkisi yadsınmaz. *Bir Sürgünün Anıları*’nın ilk baskısına yazdığı önsözde kendi sürgününü hafife alan sözlerle anlatan Aziz Nesin, kimseye kırgın olmadığını, geriye dönüp bakınca o acı günlerine güldüğünü ifade ederken kitabın 13. baskısına yazdığı önsözde ilk önsözde yazdıklarını açıkça reddeder. Birinci baskıdan 37 yıl sonra yazdığı ikinci önsözde yazar, sürgün sebebiyle çektiği acılara nasıl gülebildiğini söylediğine şaşırır. Sürgünle birlikte sadece kendisi perişan olmamıştır, 24 yaşındaki eşi ve iki çocuğu da perişan olmuş, bir aile dağılmıştır.

Sophia McClennen (2004, s. 2-3), sürgünlerin belirli tarihi olaylar nedeniyle sürgünde olduklarını fark etmeye yöneldiklerini, fakat tarihten çıkarıldıkları zaman tarihsel zamanın meşruiyetini sorgulamaya başladıklarını söyler. Aziz Nesin, içinde bulunduğu durumu, kendisine verilen cezayı sürgünü esnasında sorgulamamayı tercih eder. Bursa’da kelepçesiz dolaşacaksa neden İstanbul’dan kelepçeli getirildiğini bile “Bir yerde mantık varsa, ancak orada niçin sorusunun yanıtı vardır.” (Nesin, 2016, s. 21) diyerek sormamayı yeğler. Ancak sürgün zamanından çok uzun yıllar sonra, 13. Baskının önsözünde, kendisine verilen cezanın ne denli hukuksuz olduğunu söyleyecektir. Bursa kitaplıklarında vakit geçirirken Bursa’dan tarih boyunca birçok sürgünün gelip geçtiğini fark eden Aziz Nesin, Abdülhamit dönemi sürgünlerini bile kendisinden daha şanslı bulur. Osmanlı’da sürgünlere maaş bağlandığını, sürgünün sürüldüğü yerin eşrafı tarafından gözetilip ağırlandığını da imrenerek yazar (Nesin, 2016, s. 89-90). Aziz Nesin’in kendisini yıllar önceki sürgünlerle kıyaslayarak daha kötü hissetmesi ayrıca dikkat çekicidir.

Aziz Nesin’in normalde yapmayacağı şeyleri yahut tahammül etmeyeceği ilişkileri sürgün durumu yüzünden benimsemesi yahut kabullenmesi, onun kendisiyle çelişen davranışlar sergilediğini düşündürebilmektedir. Mesela kaldığı otel odasına onu ziyarete gelen genç bir gazetecinin, hem Aziz Nesin hakkında gazetesinde ağır ithamlarda ve hakaretlerde bulunup (gazetesi Vali tarafından desteklenmektedir ve valinin en fazla istediği şey Aziz Nesin hakkında olumsuz yazılar yazılmasıdır) belli aralıklarla kendisine para bırakmasını kabullenişini kendisine yakıştıramaz: “Param var, dedim, olmaz dedim, almam, dedim. O diretti, ben direndim. Sonunda parayı bıraktı gitti. Anılarımı yazmasaydım da, roman yazsaydım, romanın kahramanına, delikanlının bıraktığı parayı parçalattırdım. Ben öyle yapmadım. Hemen kalkıp kaç para diye baktım. On liraydı. İlk işim odamdaki sobayı yaktırmak oldu.” (Nesin, 2016, s. 38). Bu duruma yaşadığı şiddetli maddi sıkıntılarının da etki ettiğini söylemeliyiz.

Aziz Nesin anılarında çoğu zaman okuyucuyu tebessüm ettirmeye çalışsa, zaman zaman ironik bir dile sığınsa da mutsuz bir kişiliktir. Ailesine, çocuklarına duyduğu özlem sık sık satırlarına yansır; özlem duygusuna hayal kırıklıkları eklenir. Beklediği mektuplar gelmez, beklediği paralar gönderilmez, ailesini yanına getiremez, umduğu işi bulamaz, arzu ettiği yemeği yiyemez, yazmak istediği metinleri açlık hissi ve soğuk sebebiyle yazamaz. Edward Said sürgünün sürgünde olduğunu, evinin aslında çok da uzakta olmadığını hatırlatan birçok unsurla beraber yaşamaktan, eski mekânına ulaşamamaktan kaynaklanan bir arada kalmışlığa mahkûm olduğunu söyler. Yeni olana ne tam bağlanabilir ne de ondan bütünüyle kopabilir. Hayatta kalmaya odaklandığında, rahatını temin telaşına düştüğünde ise yaratıcı eylemden kopar (Said, 2015, s. 60). Aziz Nesin’in Bursa günleri süresince yazma konusunda da yukarıda anılan sebeplerle istediği performansı yakalayamadığı görülür. Sürgün, bazı kişilerde yaratıcı çakraları harekete geçirip kişiyi yükseğe taşırsa da bazılarında aynı neticeyi ortaya çıkarmaz.

4. SONUÇ

Aziz Nesin’in üzerinde çok fazla durulmamış eserlerinden biri olan *Bir sürgünün Anıları*, sürgün kişiyi anlamamızı kolaylaştıracak önemli bir kaynaktır. Sürgünle ilgili yapılan çalışmalarda genellikle kurgulanmış metinler üzerinden çıkarımlarda bulunulduğunu görürüz, oysa yaşanmış sürgünlüğün akislerini aktaran eserler sürgünü, sürgün kişiyi ve sürgünlük duygusunu anlayabilmemiz için daha isabetli veriler sunar. Bu çalışmada sürgün etrafında gelişen bazı kavramların aziz Nesin’in şahsında izdüşümleri

tespit edilmeye çalışılmıştır. Nesin, birçok bakımdan sürgünün evrensel tipolojisine uygun bir kimlik sergilemektedir. Neticede Aziz Nesin'in tüm sürgünler gibi yersiz-yurtsuz olduğunu, yalnızlığı, yabancılaşmayı, hayal kırıklıklarını en üst seviyede yaşadığını, ruhunda ve davranışlarında çelişkiler barındırdığını söylemeliyiz. Sürgün günleri, onun yazma ediminde büyük bir sıçramaya imkân vermemiştir. Nesin'in içinde bulunduğu çözümsüzlükler karşısında ironik bir anlatıma sığınması da sürgün kimliğinin tezahürlerindedir. Elbette her sürgün olayı ve her sürgün kişi biriciktir. Ancak sürgünde yazılan metinler, yahut kurgusal sürgün metinleri aracılığıyla evrensel bir sürgün tipolojisinin belirlenebilmesi mümkündür. Bu bakımdan incelenecek her metin bizi bu tipolojinin oluşturulmasına biraz daha yaklaştırır.

KAYNAKÇA

- Acehan, A. (2008). Osmanlı Devletinin sürgün politikası ve sürgün yerleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 12-29.
- Acehan, A. (2011). *Sürgün Kalemler (1839-2000)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Andaç, F. (1996). *Sürgün Edebiyatı Edebiyat Sürgünleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Cengiz, M. (2000). *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*. İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.
- Ceyhan Akça, N. (2016). Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Bir Sürgün: Şakir Bilgin ve "Sürgündeki Yabancı" Romanı. Ali Tilbe & Sonel Bosnalı (Ed.), *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri* içinde (s. 119-132), Londra: Transnational Press London.
- Ceyhan Akça, N. (2019). *Sürgün Poetikası*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Çobanlı Erdönmez, I. (2014). 20. Yüzyılın postmodern düşünürü olarak Gilles Deleuze. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 1-10.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2014). *Kapitalizm ve Şizofreni 1-2*. F. Ege, H. Erdoğan, & M. Yiğitalp (Çev.), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Durmuş, T. I. (2014). *Osmanlı'nın Sürgün Şairleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gürdal Küey, A. (2014). *Sürgün ve Psikanaliz*. 13. İstanbul Psikanaliz Buluşmaları Toplantı Metinleri, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Karabulut, D. (2011). *Sürgünlük edebiyatı bağlamında Refik Hâlid Karay'ın yapıtları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Karay, R. H. (1916). *Sürgün*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- McClennen, S. (2004). *The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language, and Space in Hispanic Literatures*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Nesin, A. (2016). *Bir Sürgünün Anıları*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Said, E. (2015). *Entelektüel, Sürgün, Marjinal, Yabancı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Turan, G. (1998, Güz). Sürgünün Sınırı var mı? *Kitaplık*, 34(Güz).